

CSIZMADIA ERVIN*

A „nagy kormánypárt” paradigma

Rudai Rezső pártszociológiája és mai tanulságai

The „large governing party” paradigm. Rudai Rezső’s party-sociology and its contemporary lessons

ABSTRACT: Rezső Rudai is one of the important, albeit forgotten figures of Hungarian social science. The first part of the essay provides a brief introduction to the author’s work between the two world wars, followed by an analysis of those essays of Rudai which give a historical explanation based on large datasets to why large governing parties remained in power for a long time. Rezső Rudai comes to the conclusion that between 1867 and 1935 there were always large governing parties because they were seen as the effective representatives of the public interest, as opposed to the opposition parties which represented sectional interests. In the final part of the essay I highlight the contemporary lessons that can be drawn from Rudai’s work, especially in light of the fact that between 2010 and 2024 a large governing party once again dominates Hungarian politics. The conclusion of the essay is that while naturally we do not have to accept all aspects of Rudai’s trail of thought, it is enough if we recognize *one* of his possible explanations.

KEYWORDS: historical approach, comparative logic, theoretical tradition, large party, opposition.

Bevezetés

A két háború közötti magyar politikatudományi, politikai szociológiai szerzők között előkelő szerepet játszik Rudai Rezső. Manapság a nevét kevesen ismerik; oly sokakéhoz hasonlóan feledésbe merült. Nyilván ennek köze van ahhoz, hogy a két háború közötti korszak tudományát – főként ideológiai okokból – túlságosan

* A szerző politológus, a HUN-REN TK Politikatudományi Intézet külső munkatársa.
E-mail: csizmadia.ervin@tk.hu

távolinak és egy demokratikus politikai kultúra szempontjából idegennek tartjuk, és nem nagyon érzékeljük benne a mai időkhöz való esetleges kapcsolódást. S akkor még ott van egy megkerülhetetlennek látszó aspektus is: Rudai a két háború között regnáló keresztény-nemzeti rendszer beágyazott (erősen jobboldali) társadalomtudósa volt, aki nemcsak tudományos felfedezéseivel vétette észre magát, hanem sok rendszerhű (sőt, olykor radikális jobboldalinak tűnő) publicisztikájával is.¹

Mai szemmel nézve kétségkívül ellentmondásos szerző Rudai, de a *politikai szociológia* meghonosítása iránti elkötelezettsége felülírja a vele kapcsolatos esetleges kételyeinket. Talán ezért is jelent meg róla tanulmány a *Parlamenti Szemle* című folyóiratban², és nyilván ezért közölte a folyóirat ugyanabban a számában Rudai Rezső *Adalékok a magyar képviselőház szociológiájához* című alapvető munkáját is. Ha szabad megemlítenem: Rudai munkásságának megismertetése volt nekem is a célom, amikor a talán legismertebb írását (*A politikai ideológia és a pártszerkezet szerepe a magyar kormánypartok életében (1861–1935)*) beválogattam az 1900–1945 közötti korszak politikai gondolkodóiról szóló szöveggyűjteményembe.³

Az először említendő ok tehát, ami miatt nagyon is érdemes foglalkoznunk vele: ő volt az első szerző itthon, aki meghonosította és alkalmazni próbálta a politikai *szociológia* (ma úgy mondhatnánk: empirikus) szemléletét. A másik ok, hogy ezt az empirikus politikai szociológiai nézőpontot nemcsak saját korára, de hosszabb időtávra – a magyar politikatörténetre is – vonatkoztatta. Saját korát tehát nem önmagában, hanem egy hosszabb történelmi folyamat részeként értelmezte, s abban pártokra vonatkozó hosszú trendeket azonosított. A harmadik – és legfőbb – ok, ami miatt beszélnünk kell róla, az az, hogy a szerzőnek nemcsak pártszociológiája, de *pártelmélete* is van. Ennek a pártelméletnek (mint majd bővebben is kifejtésre kerül) az a lényege, hogy a magyar politikában *nem véletlenül* (hanem bizonyos szükségszerűséggel) fejlődnek ki úgynevezett nagy kormánypartok. Ez pedig azért is tartogathat hozadékot számunkra, mert 2010 óta a mai Magyarországon is egy nagy kormánypart uralja a közéletet. Az elmúlt évtizedek szakirodalmá (amiről, ha csak nagyon röviden is, de szintén lesz szó) erre a jelenségre a *domináns* (vagy *predomináns*) párt fogalmát használja, amit Rudai még nem ismert vagy nem alkalmazott. Mindenesetre az ő kérdése is ugyanaz, mint a miénk ma: hogyan jöhetnek létre a nagy/domináns kormánypartok, és mi tartja állandóan hatalmon őket?

¹ Külön is kiemelhetjük a Prohászka Ottokárról írott négy részes cikksorozatát, amelyben Prohászka Ottokár keresztény-nemzeti szereplőnek állítja be. Lásd: Rudai Rezső: Prohászka Ottokár keresztény-nemzeti politikája. *Magyar Kultúra*, 1938/1–4.

² Villám Judit: Rudai Rezső, a magyar politikai szociológia úttörője. *Parlamenti Szemle*, 2023/1. 131–134.

³ Csizmadia Ervin (szerk.): *Milyen Magyarország? Milyen Európa? Magyar politikai gondolkodók 1900–1945*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. A szöveggyűjteményről – és benne röviden Rudai szerepéről – lásd Paár Ádám recenzióját: Paár Ádám: Elfeledett gondolkodók, aktuális gondolatok. *Valóság*, 2020/6. 114–116.

A tanulmány első részében röviden szólok a szerzőről, akiről egyébként rendkívül keveset tudunk.⁴ Utána összefoglalom a már említett tanulmányát,⁵ a nagy pártoknak a magyar politikában betöltött szerepéről és helyéről, és kiemelem, miben látja ő ezek belpolitikai és geopolitikai szerepét. A harmadik egységben bevonom az elemzésbe egy másik tanulmányát is,⁶ amelyben a nagy pártok generációs összetételéről, ideológiájáról, valamint e pártok és a társadalom viszonyrendszeréről szól. A negyedik fejezetben igyekszem kapcsolatot teremteni Rudai politikai szociológiája és elmélete, valamint a mai korszak között. Elsősorban arra vagyok kíváncsi, hogy Rudai adhat-e támpontokat nekünk a 2010–2024 közötti domináns párti korszak kialakulásának és fennmaradásának megértéséhez. Végül rövid összefoglalóját adom annak, mire jutottam.

Rudai Rezső mint elfeledett gondolkodó

Rudai a Horthy-korszak hivatalos establishmentjének képviselője volt, az 1930-as évek elejéig nem is a Rudai, hanem a Rusznák vezetéknevet használta. Nagyon kevés megbízható információnk van róla. Sokáig még a születési és a halálozási adatait sem ismertük. Villám Judit említett dolgozatából tudjuk, hogy 1897-ben született. De Rudai halálának idejéről ő sem tud biztosat mondani, csak annyit, hogy az utolsó hivatalos hír 1945-ben jelent meg róla. Nagy valószínűséggel ez azért lehet így, mert a szerző politikai múltja 1945 után rendkívül kedvezőtlen megítélés alá került.

E kedvezőtlen megítéléshez nagyban hozzájárulhatott viszonylag gazdag publicisztikai munkássága, amit főképpen Bangha Béla páter *Magyar Kultúra* című hetilapjában, illetve a *Katolikus Szemlé*ben fejtett ki. Az I. lábjegyzetben már említett Prohászka-cikksorozatban például eléggé megengedő módon viszonyul Prohászka Ottokár antiszemizmushoz – ez sem válhatott előnyére. De kedvezőtlen megítéléséhez hozzájárulhattak még a korabeli diktatúrák kapcsán kifejtett – ugyancsak megengedő – nézetei, mint például az olasz korporatív állam eszméjének elfogadása és akár példaként történő említése.⁷

⁴ A közéleti tevékenységéről fellelhető nyilvános információk rendkívül csekélyek, s mivel külön levéltári kutatást nem folytattam, így az olvasónak nem tudok egy megközelítőleg sem teljes képet adni pályafutásáról.

⁵ Rudai Rezső: A politikai ideológia és a pártrendszer szerepe a magyar kormánypartok életében (1861–1935). In: *A politikai ideológia, a pártrendszer, a hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935)*. Budapest: Magyar Társadalomtudományi Társulat Kiadása, 1936. 7–28.

⁶ Rudai Rezső: *A hivatás és az életkor szerepe a magyar képviselőház életében (1867–1931)*. Uo. 29–45.

⁷ Rudai Rezső: Mi időszzerű a korporatív államban? *Magyar Kultúra*, 1938/1. 43–45.

Áttérve Rudai hosszabb szociológiai írásaira, az első tudományos szándékú dolgozattal 1928-ban jelentkezett (még Rusznák néven) *A kormányformák értelme és tartalma* címmel.⁸ 1940-ben kétrészes tanulmányt írt a korszak világhatalmi erőiről, 1941-ben pedig *A parlamentáris államok társadalmainak politikai irányai* címmel írt értekezést.⁹ Munkásságának ez a tudományos oldala az 1930-as években intézményes beágyazódást biztosított számára: megszerezte az államtudományok doktora címet, és tagja lett a Magyar Társadalomtudományi Társulat választmányának is.

Az 1930-as évek közepétől foglalkozik igazán a minket most érdeklő témával, s ez a történeti pártszociológia. 1935-ben megírja *A kereszténypárt életciklusainak változásai (1892–1935)* című munkáját.¹⁰ 1937-ben pedig nagyon hasonló feladatra vállalkozik, mikor is megírja *A Centrum-párt életciklusainak változásai (1871–1933)* című dolgozatát,¹¹ amelyben a német pártpolitikába kalauzolja el az olvasót.¹² Már ezekből a címekből is látszik, hogy szisztematikus pártkutatóként igyekszik pozícionálni magát, és valóban azzá is vált, hiszen addig a magyar tudományban a pártok szociológiai szempontú, az aktualitásokon túlmutató kutatása egyáltalán nem számított bevált kutatási területnek.¹³

A pártokat illető tudományos érdeklődését egyébként a korszak vezető akadémiai folyóiratában, a *Társadalomtudományban* bizonyította. Itt jelent meg az *Adalék a magyar képviselőház szociológiájához* című dolgozata.¹⁴ Ez az írás – kicsit más címmel – része annak a kis brosrának is, amelyre alább kitérek. Először *A politikai ideológia és a pártszerkezet szerepe a magyar kormánypártok életében* című munka kerül elő, hogy utána *A hivatás és az életkor szerepe a magyar képviselőház életében (1887–1931)* című munkára térjek át.

⁸ Rusznák Rezső: *A kormányformák értelme és tartalma*. Budapest: Stádium, 1928.

⁹ Rudai Rezső: *A parlamentáris államok társadalmainak politikai irányai*. *Magyar Kultúra*, 1941/3. 70–73.

¹⁰ Rudai Rezső: *A kereszténypárt életciklusainak változásai (1892–1935)*. *Magyar Kultúra*, 1935/6. 481–485.

¹¹ Rudai Rezső: *A Centrum-párt életciklusainak változásai (1871–1933)*. *Magyar Kultúra*, 1937/7. 14–17.

¹² A Centrumpárt a német politika hagyományosan legerősebb keresztény pártja volt.

¹³ Nem tartozik szorosabban vett tárgyunkhoz, ezért csak megemlítjük, hogy a dualizmus végén és a Horthy-korszakban számos, pártokról szóló munka jelent meg, de ezek nem kis részben emlékiratok: Lásd: Nadányi Emil: *Parlamentari küzdelmeink 1904–1913*. Budapest: Benkő Gyula Könyvkereskedése, 1914.; Szatmári Mór: *20 esztendő parlamenti viharai*. Budapest: Amicus kiadás, 1928.; Beck Lajos: *A régi Magyarország*. Budapest: Universitas Könyvkiadó Társaság, 1944. Ezekben rengeteg tényszerű adat található a kormány- és az ellenzéki pártok küzdelmeiről, de e könyvek szerzői nemigen vállalkoznak a pártok és a pártrendszer tipizálására, elméleti következtetések levonására. Ebből a szempontból kivétel Vértes István: *A párt-abszolutizmus* című kötete, amely a Tisza István-féle Nemzeti Munkapártról szól. Ismereteim szerint Vértes használja először a párt-abszolutizmus fogalmát. Lásd: Vértes István: *A párt-abszolutizmus*. Budapest: Dick Manó Kiadása, 1917., különösen 25–34.

¹⁴ Rudai Rezső: *Adalék a magyar képviselőház szociológiájához (1887–1933)*. *Társadalomtudomány*, 1933/2. 215–230.

A nagy kormánypártok nemzetiségteremtő és geopolitikai funkciója

Először szeretném röviden összefoglalni Rudai értekezésének tartalmát és meghatározni irányát. Egy alig több mint húsz oldalas tanulmányról van szó, amelyben a szerző arra vállalkozik, hogy a magyar (legalább részleges) alkotmányosság visszatérésének évétől (1861) a saját jelenéig (1935) megvizsgálja a magyar pártok mezőnyét, a parlamenti képviselők foglalkozási összetételét, a pártok választási eredményeinek területi megoszlását, illetve magukat a választási eredményeket. Már e rövid felsorolásból is látszik, hogy itt korántsem spekulatív szociológiai vizsgálatról és elméletalkotásról van szó, hanem arról a szándékról, hogy a szerző tisztába jöjjön azokkal a törvényszerűségekkkel, amelyek 74 év magyar pártfejlődését meghatározzák. Néhány fontos összefüggést kiemelek a tanulmányból.

Az első *kormánypártok száma* a vizsgált korszakban. Az 1861 és 1935 közötti időszakban hét kormánypárt irányította Magyarországot. Ezek: Deák Ferenc Felirati Pártja (1861–1875); Tisza Kámán Szabadelvű Pártja (1875–1906); a Függetlenségi Párt és koalíciós szövetségesei (1906–1910); Tisza István Munkapártja (1910–1918); A Keresztény Nemzeti Egyesülés koalíciója (1920–1922); Bethlen István Egységes Pártja (1922–1935); Gömbös Gyula Nemzeti Egység Pártja (1935-től).¹⁵ A kormánypártok számbavételéből az következik, hogy a 74 év során a kormányok működésének átlagos hossza több mint 10 év volt. Ha ezt az adatot ciklusokra bontjuk (és négy éves ciklusokkal számolunk), akkor azt látjuk, hogy egy átlagos kormánypárt két és fél ciklust töltött a hatalomban. Ez látszólag nem is tűnik soknak. Azonban, ha leszámítjuk a pártnévváltozásokat (amelyeket Rudai beszámít), akkor már jóval hosszabb kormányzati időtartamokat kapunk. Ez azt jelenti, hogy a dualizmus 51 évéből 38-ban ugyanaz a párt kormányzott, míg ez a szám a Horthy-korszakban (a rendszert 1919-től 1944-ig számítva) 25-ből 25 év.

Felmerülhet persze bennünk, hogy a pártnévváltozások komoly tartalmi változásokat is jelentenek, és vannak is erre mutató jelek, de valójában mégiscsak azt kell rögzítenünk, hogy a kormánypártok leválthatatlanok voltak, és ha bekövetkeztek is soraikban változások, azok odáig nem vezettek el, hogy az ellenzék tartósan hatalomra kerülhetett volna.

A kormánypártok száma után lássuk a *választási eredményeket*. A vizsgált korszakban 17 választás zajlott le Magyarországon, és ezek eredményeképpen (1906 és 1920 kivételével) mindig *parlamenti egypártrendszerű* kormányzás követte a választásokat. Érdekes azonban megnézni a választási eredményeket abból a szempontból is, hogy a kormányra kerülő pártnak *mekkora* parlamenti többsége volt. Az adatokat aszerint közlöm, hogy hány kétharmados vagy annál nagyobb, illetve sima többséget eredményező választás zajlott le. Ennek alapján

¹⁵ Rudai, 1936. 7–8.

azt mondhatjuk, hogy a legnagyobb felhatalmazást a kormánypárt 1875-ben kapta (82,8%). Ez jócskán meghaladja a kétharmadot, de a négyötödöt is. Ilyen kormányzati túlsúly soha többé nem mutatkozik, ugyanakkor számos választáson ér el az aktuális győztes kétharmadot vagy ahhoz közeli eredményt. Ilyen évek voltak: 1887, 1892, 1896, 1901, 1906, 1910, 1920, 1927, 1931, 1935.

Rudai statisztikáiból az derül ki, hogy a 17 választás túlnyomó részében a győztes kormánypárt a szavazatoknak olykor több mint kétharmadát, olykor valamivel kevesebb, mint kétharmadát birtokolta, és a győztes eredményei alig-alig voltak 50 és 60% között. Ez tehát nagyon erős kormányzati felhatalmazást mutat, még akkor is, ha tudjuk, hogy az ország mind a dualizmusban, mind a Horthy-korszakban távol volt az általános választójogtól, azaz az adatok nem egy demokratikus politikai rendszerről tájékoztatnak.

Ugyanakkor az empirikus adatokból nemcsak a nagy kormányzati túlsúly látszik, hanem a kormánypártok választási eredményeinek *fluktuációja* is. Szó sincs ugyanis arról, hogy a kormánypárt mondjuk az 1875-ben megszerzett négyötödnél is nagyobb többségét hosszú időn át birtokolni tudta volna. 1878-ban a kormánypárt mandátumaránya majdnem 30 százalékpontot esik vissza, és 59%-os. 1881-ben szinte ugyanennyi. 1884-ben, 1887-ben és 1892-ben emelkedés tapasztalható, de egyik választáson sincs meg a kétharmad, ami majd csak az 1896-os (az ellenzék által elcsaltnak minősített) választáson következik be ismét.

Tehát a kép kettős: miközben a kormánypárt állandó, a választási eredményekben időről időre nagymértékű *változások* következnek be. Ezek a változások pedig ráirányítják a figyelmünket arra, hogy a kormánypárt-ellenzék viszony alakulásának rendkívül fontos szerepe volt a választási eredmények alakulásában, mert az ellenzék olykor emelkedő népszerűsége gyengítette (de sosem buktatta meg) a kormánypártot.¹⁶

Ezt követően térhetünk át arra a kérdésre, hogy a szerző történeti szociológiája hogyan fejlődik tovább *elméletté*, azaz milyen következtetéseket von le az általa összegyűjtött adatokból. A kérdés nagyon egyszerűen szólva a következő: vajon *miért* jönnek létre a magyar fejlődés 1867 és 1944 közötti évtizedeiben választási fluktuációjuk ellenére is alapjában nagyméretű és örökösen kormányzó pártok? Rudai Rezső először is hivatkozik a korszak első számú politikatudományi etalonjára, Concha Győzre, aki szerint a pártok legfőbb feladata a *nemzeti érdek* szolgálata.¹⁷ A nemzeti érdek azonban bizonytalan tartalmú fogalom. Mind Conchánál, mind Rudainál azt olvassuk, hogy minél több párt alkotja egy ország parlamentáris

¹⁶ A választási eredményekre vonatkozó adatokat lásd: Rudai, 1936. 18. Meglepő módon Rudai nem vesz tudomást az 1917-es kormányváltásról, amikor a Nemzeti Munkapárt ellenzékbe kerül. A többségi ellenzékéről lásd: Szász Károly: *Tisza István. Élet- és jellemrajzi vázlat*. Budapest: Atheneum, 1920. 50--57.

¹⁷ Lásd: Concha Győző: A választójog reformja. In: Uő: *Hatvan év tudományos mozgalmai között, II*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1935. 435.; Rudai, 1936. 6.

rendszerét, annál nagyobb a veszélye annak, hogy az egyes pártok nem tudják képviselni a nemzeti érdeket, és sokkal inkább saját önértékeiket kezdik képviselni. Ahhoz, hogy e kérdésben tisztábban lássunk, ki kell röviden térnünk az ellenzéki pártokra és az általuk képviselt ideológiára is.

Láttuk, hogy a Rudai által vizsgált időszakban mindössze hét kormánypart volt Magyarországon. Ezzel szemben az ellenzéki pártok száma lényegesen magasabb. Az 1861–1869-es időszakban a Deák-párt mellett még mindössze egy ellenzéki párt volt (plusz a pártonkívüliek). 1869 és 1872 között már három ellenzéki párt van; 1872 és 1875 között négy, és a továbbiakban az ellenzéki pártok száma minimálisan öt, de inkább hat vagy még több. Különösen az 1930-as évek közepén emelkedik meg az ellenzéki pártok száma, olykor elérve a nyolcat-kilencet.¹⁸ Egy ilyen nagy létszámú ellenzéket regisztrálva jut arra a szerző, hogy az egypárti kormányzás mintegy ellensúlya a sokpárti ellenzék túltengésének.

Ráadásul a nagy létszámú ellenzék *ideológiailag* szinte veszélyt jelent, hiszen a stabil kormányzáshoz egységes ideológiára van szükség, miközben a sok ellenzéki párt *széttartó* ideológiai platformokon áll. Az egypárti kormányzás tehát egy – a kormányzás szintjén – kezelhetetlen sokféleség és sokszínűség ellenszere, s ezért a mindenkori kormánypart e széttartó ideológiák *főlé* pozícionálja magát, és önmagát a nemzeti érdek *egyedüli* letéteményeseként állíthatja be.

De van még valami, ami Rudai Rezső szerint kivételezett helyzetet biztosít a nagy kormánypartoknak. Nem csak arról van szó, hogy a sok ellenzéki párt szétfejlődő ideológiái veszélyesek a nemzeti egységre, hanem arról is, hogy az ilyen pártok (esetlegesen kormányra kerülve) Magyarország *geopolitikai* pozícióit is veszélyeztetnék.¹⁹ A következőt olvassuk: „a háromnegyed évszázados magyar parlamenti egypártrendszer a nemzet geopolitikai helyzetének adottságaiból és a különböző (kül- és belpolitika, gazdasági és világnézeti) szerteágazó és széttartó irányú törekvések ellensúlyozásának szükségességéből is adódott és adódik”.²⁰ Elméletének talán ez a legérdekesebb, de egyben legkevésbé kifejtett pontja. Ugyanis itt a tágabb magyar politikátörténettel való folytonosság szempontja vetődik fel. Azé a politikátörténeté, amelyben a magyar nemzet folyamatos konfliktusban és

¹⁸ Az ide vonatkozó adatok: Uo. 19–21.

¹⁹ Itt a magyar politika régi (nemzeti versus nem nemzeti) törésvonalára kell gondolnunk, pontosabban arra, hogy szerinte csak a nagy kormánypart volt képes a nemzetközi közzel való harmonikus együttműködésre. A két háború között honosodott meg igazából a geopolitika elmélete. Magyar nyelven főképpen Teleki Pál foglalkozott ezzel. Valamivel később, mint ahogy Rudai írt erről, Palotás Zoltán adott átfogó irodalomáttekintést az adott témáról. Palotás arra is utal, hogy az 1940-es évek elején a geopolitika a hazai felsőoktatásba és elméleti irodalomba még nem nagyon hatolt be, de azért vannak kivételek, például Ottlik László, aki már használja a „geopolitikai nemzetfogalom” kifejezést. Lásd: Palotás Zoltán: A geopolitika mint államtudomány. *Hitel*, 1943/2. 109. A geopolitika mai értelmezéséről: Kagan, Robert: The Weight of Geopolitics. *Journal of Democracy*, 2015/1. 21–31.

²⁰ Rudai, 1936. 28.

(részben) védekezésben volt a Nyugattal (Európával) szemben, és a belpolitikai erőviszonyokat is mindig a külpolitikai közeghez való viszonyulás szabta meg. Rudai nem használja a *külpolitikai* párt fogalmát,²¹ de voltaképpen arról beszél, hogy a mindenkori magyar kormánypartok lényegüknél, funkciójuknál fogva *eltérnek* az ellenzéki partoktól. Ez utóbbiak döntően csak a belpolitikára fixáltak, és csekély figyelmet fordítanak arra, ami viszont a kormánypartok szempontjából elhanyagolhatatlan: a *nemzetközi* szintérhez való viszonyra. Arra a sokak által említett kritikára, hogy Magyarországon sem a dualizmusban, sem a Horthy-korszakban nem volt váltógazdálkodás, Rudai válasza az, hogy az csak akkor lehetséges, ha a kormánypart és az ellenzéki partok között létezik egy előzetes megegyezés arról, hogy egy kormányváltás nem vonja maga után az addig követett kül- és geopolitika megváltoztatását. Az, hogy nem történt kormányváltás e logika szerint, azt mutatja, hogy az ellenzéki partok ezt a feltételt nem tudták teljesíteni, kormányra kerülésükkel veszélyt jelentettek volna a status quo-ra, s azért kárhoztatták a kormánypartot, mert az az időben előre haladva egyre erőszakosabban tudta csak megakadályozni az ellenzéki partok hatalomra kerülését.²²

A nagy partok vezetése, ideológiája, társadalmi kapcsolatrendszere és a generációs kérdés

Térjünk át ezek után Rudai másik fontos írására, amely *A hivatás és az életkor szerepe a magyar képviselőház életében (1887–1931)* címet viseli. Ebben a dolgozatában a szerző négy terület (vezetés, ideológia, társadalom, generációs kérdés) kapcsán talál további összefüggéseket a nagy kormánypartok jellegzetességeiről.

Az első, amit megállapít, hogy erős kormánypart csak erős politikai egyéniség körül alakult ki.²³ Ez a megállapítás első olvasásra cáfolhatatlannak tűnik, hiszen ha Tisza Kálmánt, Tisza Istvánt vagy Bethlen Istvánt nézzük, ők valóban erős politikai vezetők voltak. De az állítást nem terjeszthetjük ki az általa kutatott teljes korszakra, hiszen az említett erős egyéniségek mellett éppen az jellemzi a kormánypartokat, hogy ilyen formátumú vezetők *permanens* jelenlétét nem tudják megoldani. Gondoljunk arra, hogy Tisza Kálmán bukása után az őt követő miniszterelnök (Szapáry) messze nem rendelkezik akkora tekintéllyel, mint Tisza, vagy

²¹ A fogalmat Dékány István alkalmazza: Dékány István: A politikai partok típusai (Fejezetek egy államszociológiához). *Társadalomtudomány*, 1925/2. 56–71.

²² Vértes Istvánnak a part-abszolutizmusról szóló könyvében egyenesen az a tétel szerepel, hogy az 1910-es években Magyarországon az igazi többség valójában az ellenzék oldalán volt, csak ezt a munkapárti erőszakkal megnyert 1910-es választástól kezdődően elfedték. Vö.: Vértes, 1917. [Szerk. megj.: az 1910-es magyarországi parlamenti választásokat a Szabadelvű partból alakult Tisza István vezette Nemzeti Munkapárt nyerte meg.]

²³ Rudai, 1936. 30.

arra, hogy Bethlen után sem sikerült jó ideig vele egyenértékű tekintélyes vezetőt találni. Ráadásul Tisza István példája azt mutatja, hogy bár a kormánypárton belüli tekintélye megfellebezhetetlen, az ellenzéki tábor számára rendkívül elutasított politikus. Így tehát bár Tisza István 1910 után konszolidálja a kormánypártot, de ez a kormánypárt már messze nem rendelkezik olyan belső szilárdsággal, mint apjának, Tisza Kálmánnak a pártja 1875 és 1890 között.

Fontos azt is kiemelnünk, amit Rudai arról ír, hogy mekkora esélyei voltak a parlament korábbi pártjaiból alakuló új pártoknak, illetve új politikai vezetőknek. Az eredmény ebből a szempontból egyértelmű és negatív: „egészen új párt, egészen új vezetőkkel és tagokkal, az elmúlt hetven év alatt soha nem ért el átütő eredményt”.²⁴ Ez azt jelenti tehát, hogy bár a parlamenti nagy kormánypártból olykor kiváltak frakciók, illetve létrejöttek új pártok, ezekből viszont nem tudtak kialakulni élet- és kormányképes új frakciók, így inkább vezetett eredményre a kormánypártba való *be-*, mint az abból való *kilépés*.²⁵

Ami a pártok *ideológiai* karakterét illeti, a szerző azt mondja, hogy 1861-től 1884-ig döntően *közjogi* pártok léteztek; 1884-től 1918-ig a közjogi mellett megjelentek *világnézeti* pártok is; 1920-tól 1931-ig pedig döntően *nemzeti* profilú pártok kerültek be a Parlamentbe. Ebből az következik, hogy hosszú időtávra kormányzati szerepbe csak a korban kiemelkedő ideológiai áramlat nevében lehetett kerülni. Ezért a dualizmus első időszakának kormánypártja közjogi jellegű, és ezt a profilt – a világnézeti pártok megjelenése időszakában is – megőrzi, egészen a dualizmus végéig. A Horthy-korszakban pedig a nemzeti ideológia válik a kormánypártiság alapvető tényezőjévé.²⁶

Röviden érinti csak, de érdekessége miatt megemlítem azt a kérdéskört, hogy vajon az 1918–1920-as rendszerváltás idején a régi rendszer *mely* párttípusai mentették át magukat az új rendszerbe. Válasza az, hogy „a világháború előtti pártok közül csak az erősen világnézeti megalapozottságúak mentették át magukat pártjuk eredeti struktúrájával és formájával. A többi pártok majdhogynem mind eltűntek, a nemzeti gondolatra épülő pártok pedig új formában hatalmasan megerősödtek”.²⁷

Kifejezetten érdekes része a tanulmánynak az, amelyben azt vizsgálja, hogy a pártok képviselői milyen *társadalmi csoportokból* rekrutálódtak. Megállapítja, hogy a dualizmuskori parlamentben *két* nagy társadalmi csoport alkotta a parlamenti képviselők körét: a földbirtokosok és az ügyvédek. E két csoport aránya természetesen különböző volt oly módon, hogy a kormánypártokban nagyobb, az

²⁴ Uo.

²⁵ Tisza Kálmán Szabadelvű Pártjába sok ellenzéki politikus (mint például Szilágyi Dezső) lépett be az 1880-as évek végén. Széll Kálmán miniszterelnökségének elején pedig egy teljes ellenzéki párt (Nemzeti Párt) lépett be a Szabadelvű Pártba.

²⁶ Rudai, 1936. 29.

²⁷ Világnézeti pártokként Rudai a kereszténydemokrata, a demokrata és a szociáldemokrata pártokat érti. Vö. Rudai, 1936. 31.

ellenzéki pártokban kisebb volt a birtokosok aránya. Azt is kimutatja, hogy a kormánypártokban a „kötött hivatási csoportok” voltak felülreprezentálva (megyei és állami funkcionáriusok), míg az ellenzékben „a szabadabb hivatási csoportoknak jutott döntő szó”.²⁸ Nem megy azonban bele mélyebben abba a fontos összefüggésbe, hogy a magyar társadalomban a pártok vajon miképpen kötődtek nagy társadalmi csoportokhoz. Egyáltalán: érvényes-e Magyarországon az a politikatudományi tétel, hogy a pártok nagy társadalmi csoportok érdekeit jelenítik meg és aggregálják azokat a parlamentben. A szerző ezt a kérdést kissé nagyvonalúan kezeli, mert amikor megemlíti, hogy a földbirtokosok, illetve kötöttebb és szabadabb társadalmi csoportok alkotják a kormány, illetve az ellenzék bázisát, akkor ezt mélyebben és adatszerűen már nem tudja kimutatni. Rudai kortársa, a magyar politikai elitről kismonográfiát író Lakatos Ernő az, aki nála tovább menve arra a következtetésre jut, hogy a dualizmusban csak a Szabadelvű és a Függetlenségi Párt volt az, amelynek ilyen társadalmi kapcsolatrendszerei voltak. A többi párt csak nagyon szituatív módon kötődött kisebb csoportokhoz és ügyekhez, ezért értelemszerűen nem volt esélye arra, hogy hatékonyságát növelje.²⁹

Ki kell térnünk még a *generációs* kérdésre is, mivel Rudai történeti áttekin-tésében vizsgálja a pártok korosztály szerinti összetételét is. Arra jut, hogy 1887 és 1901 között a kormánypárt fogadja be nagyobb mértékben a fiatalabb (40 éven aluli) képviselőket, míg 1901 és 1905 között az ellenzéki pártoknál mutatkozott nagyobb igény a fiatalabb nemzedékek képviselésére. Érdekes adatsor, hogy 1887 és 1935 között hogyan alakul a parlament korösszetétele. Ebből megállapítható, hogy a 40 év alatti képviselők aránya 1887-ben volt a legmagasabb (36,6%) és 1931-ben (Bethlen bukásakor) a legalacsonyabb (9,8%). Ugyanebben az évben a 41–60 éves képviselők aránya a legmagasabb volt az egész korszakban (78%). Ha kormánypárti-ellenzéki bontásban nézzük, akkor azt látjuk, amikor Bethlen István elbukott, a kormánypártnak nagyon gyenge volt a fiatal szekciója (7,9%), s bár az ellenzéki oldalon sem volt magas (12,9%), de azért pár százalékponttal megelőzte a kormánypártét. Más kérdés, hogy mindez az ellenzékét ismét csak nem hozta kormányzati helyzetbe, s a kormánypárt 1935-ben, a Gömbös-korszak választása nyomán erősen feltöltődött 40 év alatti képviselőkkel, majdnem 20%-ot tettek ki.

Rudai – a generációs kérdés kapcsán – egyenesen „hullámmozgásról” beszél, s arra jut, hogy a kormánypártok hatalmi helyzetének szilárdságához az is kellett, hogy generációsan egyensúlyban tartsák képviselőiket, és amikor nagyon szükséges, alapvető frissítést hajtsanak végre. Ilyen frissítés – mint láttuk – 1931-ben történt, amikor a generációs hullám „még soha nem látott s már szinte abnormális mélységet ért el”.³⁰ Az ellenzéki pártok kormányképtelenségének egyik biztos mutatója volt, hogy soraikba az 1930-as évek válságának idején sem tudtak kellő

²⁸ Uo. 40.

²⁹ Lásd erről: Lakatos Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg, 1848–1918*. Budapest, 1943.

³⁰ Rudai, 1936. 43.

számú fiatal politikust kooptálni, ezáltal a hatalmi párt nemcsak a fent említett okokból (a nemzeti egység képviselője, erős politikai vezető, egységes ideológia, erős társadalmi beágyazódás), hanem generációs megújulóképeség szempontjából is felülmúlta az ellenzékét.

Mindezekkel a megjegyzésekkel befejeztük Rudai Rezső írásainak vázlatos áttekintését. Arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen magyarázatot ad arra a jelenségre, hogy Magyarországon mindig egy-egy nagy kormánypárt jelenik meg, és veszi birtokba évtizedekre a kormánygépezetet. Összegzőképpen a következő pontokban foglalhatjuk össze a tartós kormányzáshoz szükséges kompetenciákat: 1. Vezető államférfi; 2. Politikai ideológia; 3. A társadalom kívánalmaival való érintkezés; 4. A különböző társadalmi csoportoknak a párton belüli egyensúlya; 5. Generációs hullámmás. Amennyiben – mondja – ezek a tényezők megvannak, nagy az esély arra, hogy a kormánypárt hosszú időn keresztül hatalomban maradjon. Logikája szerint az ellenzék azért nem tudott szinte soha kormányra kerülni (vagy ha netán oda került, tartósan hatalomban maradni), mert ezeket az ismérveket nem tudta felvonultatni.

A Rudai-tézisek értelmezése az 1960-as évek nemzetközi irodalma és a mai időszak tükrében

Rudai Rezső elmélete az 1990-es rendszerváltás idején azért is ismeretlen volt, mert az 1990-es demokratikus átmenetben a történelem (különösen a magyar párttörténelem) csekély érdeklődés tárgya volt, s a politikai cselekvések a jelenre, a kortárs nyugati intézmények átültetésére koncentráltak. E törekvés jegyében kiegyensúlyozott sokpártrendszer jött létre, és a folyamat kezdetén nem merült fel annak lehetősége, hogy egyik vagy másik párt kiemelkedik a többi közül, és nagy párttá válik. 1990 és 2010 között nyugati típusú váltógazdálkodás működött, amelynek lényege az volt, hogy az ellenzékben lévő pártok szinte automatikusan számíthatnak hatalomra kerülésükre a soron következő választáson. Ez pedig teljesen más képlet, mint amiről Rudai írt: ti. hogy minden választást ugyanaz a párt nyer meg, s ez a párt hosszú időn (olykor évtizedeken) keresztül hatalomban marad.³¹

De még 2010-ben, a Fidesz kétharmados győzelme után sem lehetett előre látni, hogy most egy újabb szokásszerű váltásról avagy másról van-e szó. Az, hogy Magyarországon újabb domináns rendszer jön létre, csak 2018-ban vált egyértelművé. A szakirodalomban pedig az az uralkodó megállapítás, hogy akkor beszélhetünk

³¹ Két tényezőre ugyanakkor már az első 20 évet elemezve érdemes felfigyelnünk. Az első: az MSZP nagy pártként való visszatérése 1994-ben. A második az MSZP-SZDSZ kormány kétciklusú kormánya 2002 és 2010 között. Lásd erről: Csizmadia Ervin: A kormányzati ciklusok mintázatának változásai 1990–2010. *Politikatudományi Szemle*, 2023/3. 55–77.

domináns rendszerről, ha egyetlen párt legalább három egymást követő ciklusban kormányoz.³²

2018-ban tehát – ha nem is előzmények nélkül, de a rendszerváltás logikája felől váratlanul – visszatért az a pártkonfiguráció, amelyről Rudai Rezső is írt. Létrejött egy újabb nagy- vagy dominánspárti rendszer Magyarországon. Így egyáltalán nem erőltetett kilépnünk a mai rendszer megszokott értelmezési keretei (populizmus, autokrácia, hibrid rendszer) közül, és felvetnünk azt a kérdést: használhatjuk-e a Fidesz rendszerének leírásában Rudai Rezső értelmezését. Állításunk határozottan az, hogy igen. Ráadásul Rudai megközelítése – egy bizonyos vonatkozásban – még nyugat-európai támogatást is kap. Igaz, nem a legújabb nyugati irodalomtól, hanem egy jóval korábbitól.

A domináns párt fogalmának felfedezése és a dominánspárti kormányzás kutatása az 1960-as években indult. Ebből az irodalomból kiemelkedik Alan Arian és Samuel Barnes tanulmánya.³³ Ebben a szerzők egyrészt megállapítják: az irodalom elhanyagolja a domináns pártok vizsgálatát, másrészt azt is világossá teszik, hogy számukra a domináns párt nem valamilyen defektus vagy túlkapás, hanem egy adott ország gyenge demokratikus állapotából vagy társadalmi és politikai hagyományából logikusan fakadó, tehát semmiképp sem elrendelten negatív jelenség.

Ez a megközelítés behelyezhető az adott korszak még tágabb politikatudományi mainstreamjébe, amely a nyugati demokráciát nem az *egyetlen* demokráciatípusnak tekintette. Lucien Pye számos írásban beszélt nyugatos és nem nyugatos demokráciákról.³⁴ Leegyszerűsítve: ha a nyugati demokráciák jellemzője a sokpártrendszer, a koalíciós kormányzás és a váltógazdaság, akkor a nem nyugatos demokráciákban jellemző lehet a domináns párt megjelenése, a ritka koalíciós kormányzás és az egypárti kormányzás hosszú időtávja. A lényeg az, hogy a domináns párt ebben a megközelítésben elfogadott párttípus, amely képes arra, hogy demokratikusan működve a gyengén fejlett országot átvezesse egy magasabb fokozatra.

Az 1980-as évek végén kialakuló tranzitológiai irodalom azonban felülírta ezt a megközelítést.³⁵ Anélkül, hogy az átmenet leírásába belemennénk, annyit kell csupán megjegyezni, hogy ebben az időszakban nem volt reális opció, hogy egy

³² Lásd a domináns pártokról szóló szakirodalom átfogó feldolgozást: Rajnai Gergely: A domináns pártok elmélete: Kiindulópontok. In: *Uralkodó párt. A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2021. 13–46.

³³ Arian, Alan – Barnes, Samuel, H.: The Dominant Party System: A Neglected Model of Democratic Stability. *Journal of Politics*, 1974/3. 592–614.

³⁴ Pye, Lucian W.: The Concept of Political Development. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1965/March, 1–13; Uő: The Non-Western Political Process. *The Journal of Politics*, 1958/ Augustus, 468–486.

³⁵ Lásd erről: Tőkés, Rudolf: „Transitology”: Global Dreams and Postcommunist Realities. *Budapest Review of Books*, 1989/1. 16–23.; Csizmadia Ervin: *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható a jelen a múlttal, és ha igen, hogyan?* Budapest: Gondolat Kiadó, 2017. 62–68.

nagy párt hajtsa végre az átmenet feladatát. Sokkal inkább az volt a követelmény, hogy kiegyensúlyozott pártrendszer jöjjön létre, amelyben jelentős arányú ellenzék foglal helyet. S ez az ellenzék időről időre hatalomra is kerüljön. Ez a helyzet változott meg 2010, de még inkább 2014 és 2018 után.

Mindezen előzmények és alapfolyamatok rövid ismertetése után kérdésünk az, hogy segít-e nekünk Rudai Rezső több évtizeddel korábbi nagypártértékelése, ha a 2018 utáni Fideszt szeretnénk értelmezni. Fentebb azt mondtuk: Rudai belpolitikailag a nemzeti, külpolitikailag a geopolitikai érdek képviselőjeként írta le az 1861–1935 közötti nagy kormánypártokat. Első feladatunk az lesz, hogy e két szempont figyelembe vételével értékeljük a Fideszt. Utána pedig már kizárólag a belpolitikára koncentrálva megvizsgáljuk Rudai legerősebben azonosítható öt kategóriáját, amelyek alapján magyarázta a kormánypártok sikerét az ellenzékkel szemben. Ezek: pártvezetés, ideológia, a társadalommal való kapcsolatrendszer, a párton belüli erőegyensúly és a generációs hullámmás.

Kezdjük a belpolitikával és azon belül a *nemzeti* érdek képviselésével. Rudai állítása itt az volt, hogy a nagy kormánypártok fölényét ellenzékükkel szemben az biztosítja, hogy mivel az ellenzék széttagolt, képtelen a nemzeti érdek hathatós megfogalmazására. A rendszerváltás után a nemzeti érdek sokkal konszenzuálisabb fogalom volt, mint később. A magyarázat az, hogy a kelet-közép-európai demokratizálást segítő nyugati hatalmak az 1990-es évek elején természetes módon maguk is fontosnak tekintették, hogy a szovjet érdekszférából kikerülő volt szocialista országok helyreállítsák nemzeti identitásukat. Később viszont, a globalizációs tendenciák erősödésével a nyugati megítélés is változott, s a nemzeti érdek képviselését felülírta az „európai érdek”. Ez a változás pedig erősen tükröződik a magyar pártrendszerben is, hiszen a politikára figyelők számára ismert, hogy a fő törésvonal egyre inkább a szuverenisták és a föderalisták között húzódik. Ebben a megváltozott helyzetben a jelenlegi kormánypárt – hasonlóan elődeihez – *kizárólag* saját magát tartja a nemzeti érdek hiteles képviselőjének, míg ellenzékét gyakran „idegen érdekek” képviselőjének tekinti. Ily módon a mai kormányzat céljai, szándékai voltaképpen levezethetők a Rudai-elméletből: a hosszú „nemzeti” kormány az egyetlen lehetséges opció a nemzeti érdek permanens érvényesítésére.

Ami a *geopolitikát* illeti: fentebb Rudainál azt láttuk, hogy a kormánypárt ezen a területen is az *egyetlen* reális külpolitikai koncepciót viszi, azaz a nagy kormánypártok önmagukat mint az egyedül lehetséges instanciákat tételezik. Ez a dualizmusban a Monarchiával való együttélést, a két háború között pedig az Európába való visszailleszkedést, illetve a trianoni határok felülvizsgálatát jelentette. 1990 után a helyzet azért más, mert 1990 és 2010 között a különböző kormányok egyaránt *atlantista*, a Nyugat felé elkötelezett politikát folytattak. 2010 után ez az egyértelmű elkötelezettség megváltozik, és felváltja a nemzetközileg – nevezük így – „köztes” elkötelezettség. Ez azt jelenti, hogy a mai nagy kormánypárt önmagát és politikáját a Nyugat és a Kelet *közé* pozicionálja, s ilyen értelemben

kétségkívül egyedülálló a pártok mezőnyében, hiszen (a Mi hazánkat leszámítva) a többi a párt nyugatos orientációja egyértelmű. Ebben a tekintetben azt mondhatjuk, hogy a mai nagy kormánypárt geopolitikai orientációjának változása nem olvasható ki a Rudai-elméletből, ugyanis egyáltalán nem volt szükségszerű ez a változás. Ugyanakkor annyit mégis megjegyezzünk, hogy éppen azért következett be, mert a mai kormánypárt a nemzeti érdekek sérülését látja a mai Nyugattal való állandó konfrontációkban.

Tehát a Rudai-tézisek segítenek nekünk abban, hogy jobban értsük a mai kormánypárt cselekvéseinek hátterét. De ha már szóba hoztuk a nemzetközi szakirodalmat, akkor arra is felhívjuk a figyelmet, hogy a mai domináns párt nem értelmezhető egyoldalúan az 1990 utáni tranzitológia felől, ám annál inkább az 1960-as évek irodalmából. Hipotézisünk az, hogy a mai magyar kormánynak nagyon is *van* Európa-képe, de az egy *korábbi* korszakkal, az 1960-as és 70-es évekkel adekvát, amikor: a) a domináns pártot kedvezőbben ítélték meg; b) a nyugatos demokráciák mellett elfogadták a nem nyugatos demokráciák létezését is. Az Orbán-rendszer nagy kormánypártja kvázi egy *nem teljesen nyugatos* demokrácia kormánypártja.

Mindezek után térjünk át arra a kérdésre, hogy történeti szociológiájában Rudai *milyen belső tényezőkben* látta a nagy kormánypárt állandó sikerét versus az ellenzék tartós kudarcát. Mint említettem: öt ilyen tényezőt vesz számításba.

Ami először is a *vezetés* kérdését illeti, kifejti, hogy erős pártot csak erős vezető/államférfi vihet sikerre. Fontos megemlítenünk, hogy a Fidesz 1990-es évekbeli felemelkedése akkor kezdődött, amikor a nemzetközi politika is perszonalizálódni és mediatizálódni kezdett.³⁶ Általános tendencia volt ekkor, hogy a politikát nem elég programszinten képviselni, azt meg is kell jeleníteni. Orbán Viktor megjelenése a hazai politikában egybeesett Bill Clinton, Silvio Berlusconi, Tony Blair, Gerhard Schröder és mások megjelenésével. Perszonalizáció tekintetében egyedül az MSZP tudta tartani a lépést a Fidesszel, hiszen Gyurcsány Ferenc voltaképpen az Orbán-jelenségre adott baloldali válaszként is értelmezhető. Ő 2004 és 2009 között két cikluson keresztül is miniszterelnök volt, de arra már nem volt képes, hogy 2010 után váltógazdálkodásra alkalmas pártot irányítson. A többi ellenzéki pártban pedig eleve nem volt meg a szándék, vagy nem tudtak olyan vezetőt kiállítani, aki képes lett volna személyében megjeleníteni egy Orbán Viktorral szembeni személyi alternatívát. Nem véletlen, hogy Orbán Viktor kapcsán oly gyakran kerül

³⁶ A perszonalizálódásról lásd: Mazzoleni, Gianpietro – Schulz, Winfried: A politika mediatizációja: kihívás a demokrácia ellen? *Politikatudományi Szemle*, 2002/1–2. 135–156.; Musella, Fortunato – Webb, Paul: The Revolution of Personal Leaders. *Italian Political Science Review*, 2015/November, 223–226.; Calise, Mauro: The Personal Party: an Analytical Framework. *Italian Political Science Review*, 2015/November, 301–315.; Rahat, Gideon – Kenig, Ofer: *From Party Politics to Personalized Politics? Party Change and Political Personalization in Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

elő Tisza Kálmán vagy Bethlen István neve: ő az egyetlen magyar politikus, aki a rendszerváltás után kettőnél több cikluson keresztül tud kormányozni.

Ideológiai szinten a 2010 utáni nagy kormánypárt döntően a már említett nemzeti szuverenitási ideológiát alkalmazza. 2014-ben karakterisztikus módon ehhez az illiberalizmus ideológiája társult.³⁷ Önmagában az illiberalizmus keveseknek tetsző fogalom, még a kormányoldalon is. Jellemző, hogy néhány év után nem is alkalmazták, és helyébe a kereszténydemokrácia fogalma került. Az ideológiai innovációt tehát nem az illiberalizmus fogalmának bevezetése jelenti, hanem az, hogy az megpróbált reagálni egy nagyon is létező – és a nemzetközi politikából is ismert – konfliktusra, ami a liberális demokrácia két alkotóeleme (liberalizmus és demokrácia) között mutatkozik.³⁸ Ha elfogadjuk (s ezt hajlamosak vagyunk elfogadni), hogy a választók egyre kevésbé kötik magukat a hagyományos ideológiákhoz, akkor ez azt jelenti, hogy honoráljuk viszont azt, ha valamely párt az ideológia terén mutatkozó változásokat lereagálja. A Fidesz e konfliktus leírásában (függetlenül attól, hogy az illiberalizmus nem szerencsés kifejezés) a magyar pártok közül az első volt. A magyar ellenzék a 2014 óta eltelt tíz évben sem sokat tudott mondani arról, hogy milyen a viszonya az ideológiák terén bekövetkező változásokhoz.

A társadalmi követelmények tekintetében a legérdekesebb jelenségnek azt tartjuk, hogy míg az ellenzék – nagyjából követve a nyugat-európai trendeket – elszakadt attól a követelménytől, hogy konkrét társadalmi érdekeket képviseljen, addig a nagy kormánypárt továbbra is törekszik bizonyos társadalmi érdekek felvállalására. Fontos látnunk – utaltunk is rá fentebb –, hogy a régi magyar politikában is a kormánypártok nagy társadalmi csoportok érdekeit reprezentálták, míg az ellenzék már a régebbi időkben is küzdött azzal, hogy nem tudott ilyen csoportokat azonosítani, illetve az általa képviselni vélt közösségek nem is voltak túl népesek. De a Fidesz nemcsak egy régebbi magyar, hanem egy régebbi nyugati mintát is követ. Az 1990 előtti európai pártpolitika döntően társadalomképviseleten alapult, vagy más szóval bizonyos társadalmi törésvonalak megjelenítésén. A magyar ellenzék 2010 óta ennek nem találja ellenszerét, és visszatérően azt állapítja meg, hogy a kormánypárt polarizálja a magyar társadalmat. Ugyanakkor nem tud utat találni a magyar társadalom pártoktól elvárt követelményeihez.

Tovább menve a párton belüli egyensúly felé, ezen Rudai azt értette, hogy a pártok parlamenti frakcióinak összetétele jó keresztmetszete legyen a társadalomnak. Természetesen ma a pártok nem csak a parlamentben léteznek, és ilyen

³⁷ Lásd ehhez: Orbán Viktor: A Munkaalapú állam korszaka következik, 2014. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> (Letöltés ideje: 2024. április 2.)

³⁸ A roppant kiterjedt nemzetközi irodalomból lásd: Mounck, Yascha: Illiberal Democracy or Undemocratic Liberalism. *Project Syndicate*, 2016. <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-european-populism-technocracy-by-yascha-mounck-1-2016-06> (Letöltés ideje: 2024. február 23.)

értelemben az ő modellje ma már nem alkalmazható. De egy szempontból mégis érdemes vizsgálunk ezt a kérdést, s ez a kormánypárton belüli *frakciók* ügye. A régi kormánypártok belülről nagyon tagoltak voltak – és éppen azért, mert a gyenge ellenzék nem jelentett számukra igazi kihívást. A 2018 utáni domináns párt más utat választott, és minimális belső tagoltságot engedett meg magának, vagy legalábbis mutatott a külvilág felé. Kívülről nézve egészen 2024-ig a Fidesz rendkívül monolit pártnak tűnt, amelyben szinte alig vannak belső árnyalatok vagy intézményesített erőcsoportok. A 2024 elején kirobbanó kegyelmi válság (Novák Katalin és Varga Judit lemondása) azonban mintha jelentős változást idézett volna elő. A kérdést úgy tehetjük fel, hogy egy hosszú időn keresztül kormányzó párt életében meddig lehet fenntartani a belső egységet, és mikor jön el az a pillanat, amikor a kormánypárton belül addig elpalástolt konfliktusok kirobbannak. Timothy Heppell brit politikatudós angol pártpolitikai/parlamentari példákat vizsgálva azt állítja: minél tovább kormányoz egy párt megszakítás nélkül, annál nagyobb a valószínűsége, hogy működésében „degeneratív tendenciák” lépnek fel.³⁹ Ilyen lehet például a belső egyensúly megbomlása és annak nyilvánosság elé kerülése.

Végül említsük meg Rudai ötödik kategóriáját, a *generációs* kérdést is. Az általa bemutatott történelmi anyagban azt láttuk, hogy bár voltak periódusok, amikor a kormánypártok előregedtek, az esetek túlnyomó többségében mégis képesek voltak generációs megújulásra. Másképpen úgy is fogalmazhatunk, hogy az ellenzéki pártok vagy nem ismerték fel a fiatalítás szükségességét, vagy ha igen, akkor azt mégsem tudták végrehajtani. E gondolat jegyében azt látjuk, hogy a Fidesz belső életében tudatosan törekedett arra, hogy az alapító nemzedék mögött megjelenjenek újabbak. Ez az elmúlt 14 év nagy részében sikerült is, hiszen az alapító nemzedékhez képest jóval fiatalabb politikusok is meghatározó szerepbe kerültek a pártban. Ugyanakkor az is tény, hogy a már említett kegyelmi ügy kapcsán éppen e fiatalabb nemzedék két képviselője kényszerült lemondásra, ami a nemzedéki megújulás szempontjából kétségkívül vereségnek tekinthető.

Konklúzió

E cikknek három célja volt. Az egyik az, hogy felhívja a figyelmet egy jelentős magyar politikai szociológusra, akit szinte teljesen elfelejtettünk. Röviden felvázoltam, ki volt ő, hogyan járult hozzá a hazai politikatudományi szociológia fejlődéséhez, s azt is, hogy bár valóban vannak őt terhelő életrajzi momentumok, életműve mégis méltatlanul került feledésbe. Munkássága legfőbb hozadéka annak rögzítése, hogy a politikai szociológia/politikatudomány egyik fontos feladata

³⁹ Heppell, Timothy: The Degenerative Tendencies of Long-Serving Governments...1963...1996...2008? *Parliamentary Affairs*, 2008/4. 578–596.

a *hosszú trendek* vizsgálata, és azokból általánosítható következtetések levonása. A történeti politikatudományi nézőpont megerősítésében a mai magyar politikatudomány számára még bőven vannak tartalékok.

A második cél az volt, hogy ha nagyon vázlatosan is, de felhívjam a figyelmet a *régi* magyar pártpolitika tanulmányozásának fontosságára. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a régmúltból nem vezet *egyenes* út a jelenbe, de rendkívül érdekes vizsgálati terep az 1945 előtti magyar kormány- és ellenzéki pártok világa. Rudai talán az első magyar tudós, aki (nem kifejezetten negatívan) közelít a hosszú kormányzás jelenségéhez, és arra megpróbál valamilyen *realis* magyarázatot adni (túlmenően az ilyenkor szokásosan emlegetett erőszakon és hatalmi tébolyon). Akár egyetértünk vele, akár nem, e megközelítésmódról legalábbis tudnunk érdeemes, és viszonyt kell kialakítanunk hozzá.

A harmadik cél pedig az volt, hogy – ha röviden is, de – megnézzem: az általa alkalmazott megközelítéssel tudunk-e valamit mondani az 1990 utáni domináns-párti rendszer kiépüléséről. Azt gondolom, a nézőpontja alkalmazásával többet tudunk meg, mint a populizmus- vagy autokráciaelméletekből.⁴⁰ Ez utóbbiak első problémája, hogy nem kifejezetten a pártdimenzióra, hanem a *rendszer szintre* koncentrálnak; a második pedig az, hogy a dominancia jelenségét nem tudják *komplex tényezők* eredményeként megragadni. Rudai Rezső elméletének erénye (kiegészítve az 1960-as évek nyugati politikatudományáéival), hogy a domináns párt *felől* közelít a domináns rendszerhez, s nem csupán annyit tud mondani, hogy a pártdominancia hosszú távon káros jelenség, hanem igyekszik rávilágítani a nagy kormánypártok tartós jelenlétének komplex, az adott ország történelmi múltjával is összefüggő okaira.

A fentiekben megvilágítottam, hogy Rudai egy nagy *belpolitikai* okot (nemzeti érdekek védelme) és egy nagy *külpolitikai* okot (a geopolitikai helyzet menedzselése) jelölt meg mint az egypárti hatalom permanenciájának döntő alapját. Kifejtette továbbá, hogy van öt pártpolitikai tényező, ami magyarázza a kormánypártok tartós fölényét. Bár írásomban rövid s korántsem elégséges utalásokat tettem az ellenzéki pártokra, annyi a fentiekből is megállapítható: a Rudai által fontosnak tekintett kérdésekben az ellenzék hatékonysága messze a kormánypártoké mögött maradt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Rudainak mindenben igaza volt, és elmélete egy az egyben átvihető a 2010 utáni magyar valóságra, azt azonban igen, hogy ő adott egy *lehetséges* értelmezési keretet, amelynek segítségével választ kereshetünk arra a kérdésre, hogy miért érvényesült egyensúlytalan pártmodell a magyar párttörténelem *mindenféle* korszakában, így a 2010 utáni jelenben is.

⁴⁰ Ez utóbbiakról részletesen szólok: Csizmadia Ervin: *The Logic of Hungarian Political Development. Historical Political Perspectives*. Rowman and Littlefield, Lexington Books, 2024. 43–55.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arian, Alan – Barnes, Samuel, H.: The Dominant Party System: A Neglected Model of Democratic Stability. *Journal of Politics*, 1974/3. 592–614.
- Beck Lajos: *A régi Magyarország*. Budapest: Universitas Könyvkiadó Társaság, 1944.
- Calise, Mauro: The Personal Party: an Analytical Framework. *Italian Political Science Review*, 2015/November, 301–315.
- Concha Győző: *A választójog reformja*. In *Hatvan év tudományos mozgalmi között, II*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1935. 424–437.
- Csizmadia Ervin: *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható a jelen a múlttal, és ha igen, hogyan?* Budapest: Gondolat Kiadó, 2017.
- Csizmadia Ervin (szerk.): *Milyen Magyarország? Milyen Európa? Magyar politikai gondolkodók 1900–1945*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2020.
- Csizmadia Ervin: A kormányzati ciklusok mintázatának változásai 1990–2010. *Politikatudományi Szemle*, 2023/3. 55–77.
- Csizmadia Ervin: *The Logic of Hungarian Political Development. Historical Political Perspectives*. Rowman and Littlefield, Lexington Books, 2024.
- Dékány István: A politikai pártok típusai (Fejezetek egy államszociológiához). *Társadalomtudomány*, 1925/2. 56–71.
- Heppl, Timothy: The Degenerative Tendencies of Long-Serving Governments...1963...1996...2008. *Parliamentary Affairs*, 2008/4. 578–596.
- Kagan, Robert: The Weight of Geopolitics. *Journal of Democracy*. 2015/1. 21–31.
- Lakatos Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg, 1848–1918*. Budapest, 1943.
- Mounck, Yascha: Illiberal Democracy or Undemocratic Liberalism. *Project Syndicate*, 2016. <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-european-populism-technocracy-by-yascha-mounck-1-2016-06> (Letöltés ideje: 2024. február 23.)
- Mazzoleni, Gianpietro – Schulz, Winfried: A politika mediaticizációja: kihívás a demokrácia ellen? *Politikatudományi Szemle*, 2002/1–2. 135–156.
- Musella, Fortunato – Webb, Paul: The Revolution of Personal Leaders. *Italian Political Science Review*, 2015/November, 223–226.
- Nadányi Emil: *Parlamentek küzdelmeink 1904–1913*. Budapest: Benkő Gyula Könyvkereskedése, 1914.
- Orbán Viktor: A Munkalapú állam korszaka következik, 2014. [https://2015–2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkalapu-allam-korszaka-kovetkezik](https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkalapu-allam-korszaka-kovetkezik) (Letöltés ideje: 2024. április 2.)
- Paár Ádám: Elfeledett gondolkodók, aktuális gondolatok. *Valóság*, 2020/6. 114–116.
- Palotás Zoltán: A geopolitika mint államtudomány. *Hitel*, 1943/2. 98–109.

- Pölöskei Ferenc: *A Szabadelvű Párt fényei és árnyai*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó, 2010.
- Pye, Lucian W.: The Concept of Political Development. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1965/March, 1–13.
- Pye, Lucian W.: The Non-Western Political Process. *The Journal of Politics*, 1958/Augustus, 468–486.
- Rahat, Gideon – Kenig, Ofer: *From Party Politics to Personalized Politics? Party Change and Political Personalization in Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Rajnai Gergely: A domináns pártok elmélete: Kiindulópontok. In: *Uralkodó párt. A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2021. 13–46.
- Rudai Rezső: A kereszténypárt életciklusainak változásai (1892–1935). *Magyar Kultúra*, 1935/6. 481–485.
- Rudai Rezső: Adalék a magyar képviselőház szociológiájához (1887–1933). *Társadalomtudomány*, 1933/2. 215–230.
- Rudai Rezső: A politikai ideológia és a pártszerkezet szerepe a magyar kormánypártok életében (1861–1935). In: *A politikai ideológia, a pártszerkezet, a hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935)*. Budapest: Magyar Társadalomtudományi Társulat Kiadása, 1936. 7–28.
- Rudai Rezső: A hivatás és az életkor szerepe a magyar képviselőház életében (1867–1931). In: *A politikai ideológia, a pártszerkezet, a hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935)*. Budapest: Magyar Társadalomtudományi Társulat Kiadása, 1936. 29–45.
- Rudai Rezső: A Centrum-párt életciklusainak változásai (1871–1933). *Magyar Kultúra*, 1937/7. 14–17.
- Rudai Rezső: Prohászka Ottokár keresztény-nemzeti politikája 1–4. *Magyar Kultúra*, 1938/3. 173–176., 4. 201–204., 5. 249–243., 6. 271–274.
- Rudai Rezső: Mi időszerű a korporatív államban? *Magyar Kultúra*, 1938/1. 43–45.
- Rudai Rezső: A parlamentáris államok társadalmainak politikai irányai. *Magyar Kultúra*, 1941/3. 70–73.
- Rusznák Rezső: *A kormányformák értelme és tartalma*. Budapest: Stádium, 1928.
- Szatmári Mór: *20 esztendő parlamenti viharai*. Budapest: Amicus kiadás, 1928.
- Szász Károly: *Tisza István. Élet- és jellemrajzi vázlat*. Budapest: Atheneum, 1920.
- Tőkés, Rudolf (1999): „Transitology”: Global Dreams and Postcommunist Realities. *Budapest Review of Books*, 1999/1. 16–23.
- Vértés István: *A párt-abszolutizmus*. Dick Manó Kiadása, 1917.
- Villám Judit: Rudai Rezső, a magyar politikai szociológia úttörője. *Parlament Szemle*, 2023/1. 131–134.